

УДК 302.2 (477.87)

ЗНАХІДКА БРАТІВ ЗАТЛУКАЛІВ: СТАРОДАВНЄ ПИСЬМО ЧИ КАЛЕНДАР?

Павло ПЕНЯК (Ужгород, Україна)

Пеняк Павло. Знахідка братів Затлукалів: стародавнє письмо чи календар? 5 стор. + 2 ілюстр., кількість бібліографічних джерел – 7, мова українська.

***Резюме.** Стаття присвячена цікавій знахідці братів Затлукалів при розкопках одного з курганів між селами Осій і Білки у 1934 – 1935 роках. Це була миска з чорнолискованою поверхнею з нанесеним на неї орнаментом. Порівняння і аналіз відомих нині стародавніх літочислень схиляють до думки, що це графічне зображення давнього календаря носіїв куштановицької культури.*

***Ключові слова:** брати Затлукали, стародавній орнамент, календар, куштановицька культура.*

У період входження Закарпаття до складу Чехословаччини вивченням давнього минулого краю займалися не тільки фахові спеціалісти-археологи, але й аматори-любители. Серед останніх треба назвати братів Елеміра і Єне Затлукалів із Мукачева – словаків за походженням. У 30-і роки ХХ ст. вони провели значні польові дослідження на території сучасного Мукачівського району. Їм, зокрема, належать розкопки поховальних артефактів біля сіл Буковинка (один курган), Станово (два кургани), Голубине і Колodne (по чотири кургани), Білки (19 курганів), Осій (три кургани), Клячаново (один курган) [3, с. 100].

Дослідники збрали великий речовий матеріал і зробили спробу відтворити ритуал поховання. На їх погляд, кремація небіжчика проходила поза місцем поховання. Останки тілоспалення у вигляді дрібних кальцинованих кісток та попелу збирали у великі горщики-урни. Спочатку в них зсипали кістки ніг, а потім тулуба і голови. Поховання супроводжувалися керамікою (горщики, миски, черпаки). Навколо урн іноді розміщали жертвні посудини.

ни-приставки з їжею. Подекуди серед кальцинованих кісток клали улюблені речі небіжчика. Спалені кістки збирали в пригоршні, вони, на думку дослідників, належали слугам чи рабам. Залишки кострища і кісток зсипали в одній місці у південній частині глиняного насипу-кургану. Величина і розміри останнього залежали від суспільного становища, яке займав небіжчик. Але ця здогадка була не в повній мірі аргументована. Завершувався поховальний ритуал тризною, яка проходила під час насипання кургану. Однією з її характерних деталей було кидання в насип фрагментів розбитих посудин. У дитячі поховання як супровідні предмети клали маленькі іграшкові посудинки.

У багатьох курганах було виявлено не лише одну-дві, але й більше посудин-урн. Тут, звісно, йдеться про колективні чи родинні поховання. У таких випадках курган містив і більше супровідних предметів. В окремих з них було виявлено посудини, спеціально виготовлені для даного поховання. При цьому переважна більшість горщиків, які використовувалися як урни, були в довготривалому вжитку: в одних пошкоджений вінчик, в інших або відсутня шийка, або плечики. Деякі горщики під вінцями мали просвердлені отвори для підвішування. В окремих курганах у Голубиному і Білках залишки тілопальних поховань розміщали не в горщиках-урнах, а в черпаках [7, old.142].

Протягом 1934 – 1935 років Елемір і Єнев Затлукали проводили розкопки курганів в урочищі Задуновиця між селами Осій і Білки. За цей час було досліджено 22 кургани, переважна більшість яких мала висоту від 0,45 до 1,2 м. Це були групові кремаційні поховання, залишки яких розміщали в урнах, ямках, збирали в пригоршні або розкидали на підкурганній площі. Дослідники віднесли некрополь у Білках до раннього залізного віку, зарахувавши його до старожитностей куштановицької культури.

Один із курганів мав висоту 0,6 м, діаметр основи 10 м. Земляний насип був сильно порушений. Розкидані кальциновані кістки, а також дві миски і два черпаки брати Затлукали зафіксували в східній та західній половиних підкурганної площі [7, old.82]. Одна з мисок привернула увагу дослідників, бо мала чорнолисковану поверхню, орнаментовані широкі горизонтальні вінця та

внутрішню частину денця. До опису автори розкопок додали зображення орнаменту, що був нанесений на миску.

На перший погляд, зображення на ній не є чимось надзвичайним: ритм як ритм, просте повторення трикутників у колі, заповнених лініями, що є основою для складання будь-якого орнаменту. Останній дивує кількістю геометричних символів – ліній і трикутників. Підрахувавши їх, було встановлено, що з одного та іншого боків кола знаходиться рівно по 28 трикутників, а в кожному з них по сім косих ліній. На денці прослідковуються чотири парні трикутники, сім із яких заповнені косими лініями, в центрі – два сонячних (вогневих) знаки, що розташовані біля двох прямокутників. Виникає слушне запитання: для чого була необхідна така точність, якщо малюнок не ніс символічного навантаження?

У фаховій літературі з цього приводу висловлені діаметрально протилежні думки. Так, наприклад, одні (С.Березанська) бачать у цих знаках елементи стародавнього письма, на погляд інших (А.Формозов), вони склалися шляхом стилізації орнаменту [1, с. 117; 5, с. 180]. Існує також версія (Б.Михайлов), що проштриховки вертикальних коротких ліній, поєднаних у різноманітні за кількістю групи, є нічим іншим, як відображенням певних релігійних циклів і, ймовірно, вказують на час проведення релігійних обрядів [2, с. 110 – 114]. На думку дослідника ранньозалізного віку Верхнього Потисся І.Поповича, спеціальної обрядової кераміки куштановицьке населення не виготовляло, однак окремі посудини, вірогідно, мали ритуальне призначення [4, с. 76]. Про це свідчать знаки у вигляді ромбів, прямокутників, штриховок, паралельних ліній, свастики на окремих посудинах, а також наскрізні отвори в денцях урн і мисок, які їх накривали. Наприклад, у кургані № 18 некрополя з села Куштановиця Мукачівського району в одній з урн зафіксовано пряслице з проштрихованими лініями на корпусі. Миски з проштриховками свастики походять з могильників у Білках і Колодному, подібні знаки були виявлені на кераміці культури Вежерцуг з території Угорщини [6, с. 51-71].

Порівняння і аналіз відомих нині стародавніх літочислень привели нас до думки, що перед нами графічне зображення давнього календаря носіїв куштановицької культури VI – IV ст. до н.е.

На наш погляд, 28 трикутників з одного і другого боків кола символізують тижні року (всього їх нараховується 56), а сім ліній свідчать про кількість днів тижня. Однак білківський календар не збігається з нашим. Адже помноживши 56 на 7 отримаємо аж 392 дні в році, а не сьогоднішні 365 (у високосному році 366 днів). При цьому треба враховувати те, що якщо наш календар укладений на основі тривалості обертання землі навколо сонця, то наші предки орієнтувалися за місяцем, а визначення тривалості часу пов'язували зі змінами його фаз.

Як відомо, на зорі становлення людської цивілізації відлік часу вівся за зміною дня і ночі, по пальцях (звідси декади, 20-денки в календарі майя), в подальшому за фазами місяця: новий (молодий) місяць і повний місяць. З появою рільництва виробничі інтереси вимагали враховувати час і за сезонами, які визначалися весняним та осіннім рівноденням, літнім і зимовим сонцестоянням. У стародавньому Єгипті цим займалися спеціальні люди, які на основі вивчення астрономічних явищ прослідковували зв'язок пори року і термінів сільськогосподарських робіт. У стародавньому Римі вважалося, що перший день весни припадає на знак Водоля, літа - на знак Тельця, осені - Лева, зими - Скорпіона. Науці відомі народи, які тривалий час користувалися місячним календарем, що складався з 10 місяців по 28 днів. Він виник ще в пізньому палеоліті і дійшов до наших днів, наприклад, в індіанців Північної Америки. Цей календар відставав від сучасного на 85 днів. Якщо порівняти його з білківським, то останній набагато точніший.

Ще наприкінці XIX ст. на окремих речах доби пізнього палеоліту вчені засвідчили геометричний орнамент, що складався переважно з двох ритмів: чисел п'ять і сім. Як правило, вони зустрічалися на оригінальних виробах, що були виготовлені зі смаком, і, як було встановлено, їх малюнок ніс навантаження певних символів і понять. Причому було прослідковано, що ритм числа сім зустрічався частіше, ніж числа п'ять. Учені дійшли думки, що в основі магії числа сім лежить марновірство, яке було поширено в регіоні Передньої Азії, в малих народів Сибіру, Далекого Сходу, Африки, Океанії. Так, наприклад, ойрати (група західномонгольського етносу у Монголії і Китаї) та кети (народ, який живе в

Красноярському краї Російської Федерації по середній і нижній течії Єнісею) нараховували сім небес, чукчі – сім світів, деякі народи шанували сім матерей-прародичок, інші вірили в сім душ людини і її воскресіння на сьомий день. Магія числа сім лежала в основі появи і зникнення місяця, що триває, як вірили, протягом чотирьох циклів по сім днів, тобто 28 днів.

Багато загадкових елементів містить другий і третій яруси малюнка. У другому ярусі представлені чотири парні трикутники, що були заштриховані косими лініями. На наш погляд, вони відповідають чотирьом порам року. Привертає увагу те, що і тут дотримано магію числа сім: з восьми трикутників заштриховано лише сім. У центрі малюнка добре читаються два сонячні знаки-хрести - символи вогню і сонця, які більш відомі як свастика, сварга або свастя. Як символ бога сонця вперше в історії людства вона виникає в надрах мізинської цивілізації. Сварга (свастика) являє собою той же хрест, але в динаміці, уособлюючи круговий рух сонця навколо землі.

Оскільки є два види сварг (обернені вправо і вліво), то вони демонструють рух літнього та зимового сонця, або рух денного і нічного світила. Загнуті кінці сварги позначають напрямок руху енергетичних потоків, що не збігаються з фізичним рухом колеса. Свастика втілює також ідею руху в двох напрямках - за та проти годинникової стрілки. Індійці, наприклад, вважали, що рух за годинниковою стрілкою - це символ чоловічої енергії, а проти - жіночої. Для наших предків знак свастики означав життя і світло, був символом вічної круговерті всесвіту. Як орнаментальний мотив зустрічається в мистецтві древніх культур, а також в античному, середньовічному та народному мистецтві.

Чи не найважчою для пояснення є центральна композиція білківської миски. На нашу думку, вона символізує конкретну подію, що була пов'язана з обрядом тілоспалення і захоронення залишків кремації, здійсненого між весняним та осіннім рівноденням. У двох прямокутниках угадується вогнище, складене з дерева, на якому було здійснено кремацію. Що стосується миски, то вона була виготовлена для поховального обряду і до кургану потрапила як супровідний інвентар.

Отже, основний підсумок усього вищевикладеного полягає в тому, що малюнок на мисці із села Білки, виявленої братами Затлукалами, має глибоке смислове та символічне навантаження, яке із глибини століть донесло до наших днів гідні подиву вісті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березанская С.С. Северная Украина в эпоху бронзы. Киев: Наукова думка, 1982. 209 с.
2. Михайлов Б.Д. Кам'яна скульптура з гроту Кам'яної Могили. *Археологія* 1993. № 1. С. 110 – 114.
3. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: Краєвиди Карпат, 2013. 256 с.
4. Попович І. Закарпаття за доби раннього заліза. Kraków-Lwów: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. 183 с.
5. Формозов А.А. Сосуды со знаками эпохи знеолита и бронзы и история письменности. *Вестник древней истории* 1963. № 2. С.180-182.
6. Kemenczei T. Scythenzeitliches Gefäß mit Reitedarstellung. *Folia Archaeologica*. 1983. T.34. S. 51-71.
7. Zatlukal J. és E. Adatok Podkarpatska Rusz praehistoriájához. Mukačevo, 1937. 190 s.

FINDING OF THE ZATLOUKAL BROTHERS: AN ANCIENT SCRIPT OR A CALENDAR?

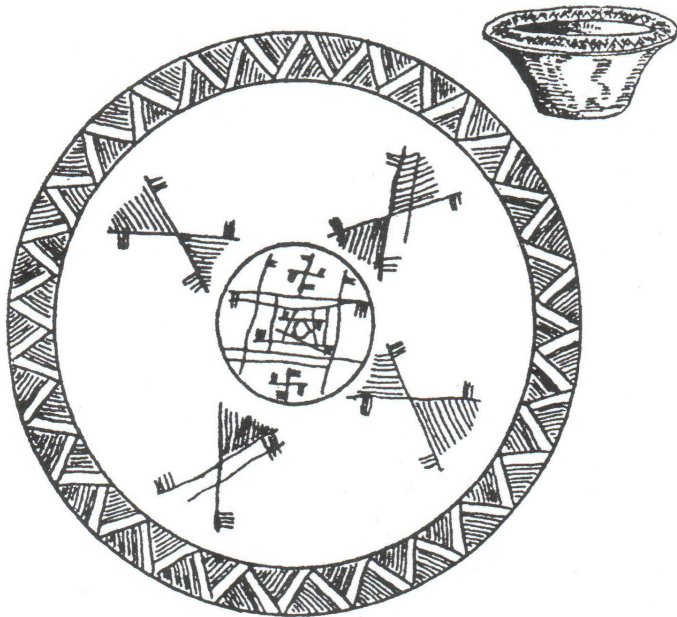
PENYAK Pavlo (Uzhhorod, Ukraine)

Summary. The paper is devoted to an interesting finding of the Zatloukal brothers at the excavations of an ancient barrow between the villages of Osy and Bilky in 1934 – 1935 and its interpretation. This was a plate with a bright black surface with an unusual decoration. After comparison and analysis of the known ancient chronologic systems we arrived at a conclusion that this is a graphic representation of an ancient calendar of the bearers of the Kushtanovytska culture (6 – 4 th century BC).

Key words: Zatloukal brothers, decoration, calendar, Kushtanovytska culture.

Е. Затлукал

Білки. Курган 26 (12). Миска з поховання.